

Sz. Márton Ibolya

Evésjelenetek és a narráció funkciói a Baudolinóban

Eco negyedik regénye (Eco 2003)¹ bővelkedik az eseményekben, váratlan fordulatokban, a mindennapi, divatos kifejezéssel élve akciódús, ennek ellenére feltűnik az olvasó számára, hogy milyen sok jelenetében nem történik más, mint hogy esznek, isznak a szereplők. Mindjárt az első fejezetben, Baudolino kéziratában szó van evésről, aztán Baudolino elbeszélése közben a főhős és Nikétasz – sarkítva – szinte egyebet sem tesznek, csak falatoznak vagy éppen lakmároznak. Enni látjuk a szereplőket akkor is, amikor Zószimoszt végre megtalálva azt remélik, hozzájuthatnak Koszmasz térképéhez, amelynek segítségével majd könnyedén eljuthatnak János pap országába; Ardzrouni várában is lakomáznak a császár halálának előestjén, és a narrátor arról is beszámol, hogy az oszlopremetévé lett Baudolino mit eszik, illetve nem eszik: a több száz oldalon végigvonnak az evés-ivás képei.

Azt gondolhatjuk tehát, hogy ennek a szembeötlően számos étkezési képnek lehet valami önmagán túlmutató szerepe is – vizsgáljuk meg őket alaposabban.

Mindenekelőtt néhány szó arról, hogyan nevezhetjük a következőkben ezeket a képeket. Az első fejezetben, amikor Baudolino családja a kilétét eltitkoló Frigyessel vacsorázik, meglehetősen szerény étkezéstről szerzünk tudomást, bár a családfő Gagliaudó kitesz magukért, és a meleg leves mellé sajtot és bort is ad. A szegényes éték ellenére „*ug evett (az uraság) mint yg farkas swg mint kettw (farkas)*” (uo. 10), és utána még elidögölt a tűz mellett Baudolinót kérdezetve, a válaszokat hallgatva. Választék nincs, ami van, az egyszerű étel, mégis kiadós *kosztolásnak* hat a jelenet. Amikor Baudolino meséje közben Nikétasz rendel a fogásokat, dús *lakomákra* van kilátás, bőséges kínálatról, ínycsokorokról, kitűnő borokról olvashatunk. Ezek nem egyszerű étkezések vagy táplálkozások, még a falatozások is az evés kínálta élvezetet hangsúlyozzák, igazi *lakmározásokra* adnak lehetőséget. Mint oszlopremete, Baudolino csak a legszükségesebbeket veszi magához, ebben az esetben inkább beszélhetünk *kopálásról*, mint étkezéstről. Talán táplálkozásnak még nevezhető az evés biológiai funkciójának ez a minimális kielégítése, de lakmározásnak semmiképpen nem. További példák nélkül is látható, hogy az evés különböző jelenetei különböző megnevezéseket igényelnének tőlünk. Sajnos ebben az esetben nem oldható meg a feladat úgy, ahogy Bahtyin számára megoldható volt, amikor Rabelais művészetét vizsgálva egyértelműen a lakomák képeiről beszélhetett. Azonban számunkra is az volna a legszerencsésebb, ha sikerülne egy kifejezéssel megnevezni minden olyan cselekvést, amikor a regény néhány hőse táplálékot tesz a szájába, ezért egyszerűen a szürke „evés” kifejezést használjuk, amely éppen szürkeségének köszönhetően alkalmazható ezekre az eltérő jellegű – és mint látni fogjuk eltérő szerepű – tevékenységekre.

¹ Eredeti megjelenés 2000. Milano: Bompiani.

A regény története két síkon mozog, az egyszerűség kedvéért jelennek nevezett egy évben (1204. április 14-től a következő év tavaszáig) és az innen, leginkább Baudolino elbeszélése, ritkábban Nikétasz visszaemlékezése vagy közbeszólása által felidézett múltban (körülbelül 1155-től 1204. április 13-ig), és ennek megfelelően az evés képeit is két nagy csoportba sorolhatjuk. Az egyik csoportot az első fejezetben bemutatott jelenet nyitja (Gagliaudo házában, Frigyes részvételével): azok az evésképek tartoznak ide, amelyek Baudolino élete ama szakaszának részei, amelyről ő maga mesél Nikétasznak, vagyis a regényidő múltjában voltak. A másik csoportnak azokat a képeket tekintjük, amelyek a regényidő jelenének, a Baudolino elbeszélését keretbe foglaló és folytatató történetnek elemei: a két állandó résztvevő Baudolino és Nikétasz.

Ezek a második csoportba sorolt jelenetek azok, amelyeknek ismételt felbukkanása felhívja a figyelmet az evés-ivás szerepére, és rávezetik az olvasót annak a hipotézisnek a felállítására, hogy az evésnek, a terített asztalnak önmagán túlmutató szerepe lehet.

A KERETTÖRTÉNET EVÉSKÉPEI

Hogyha az *in medias res* kezdetű cselekményből rekonstruáljuk a regény jelen idejű történetének kezdetét, amelyet a második és a harmadik fejezet beszél el, láthatjuk, hogy az élet különböző alapfeltételei teljesülnek, különböző szükségletek nyernek kielégítést. Nyilvánvaló, hogy a legalapvetőbb életszükséglet sem merülne fel, ha nem volna maga az élet, és bár ebben a megfogalmazásban ez mindössze egy tautologikus banalitás, mivel mindjárt a regény elején tematizált formában találkozunk vele, ki kell mondanunk. Adva van egy ember, Nikétasz, aki azért nem szűnt meg létezni, mert egy másik ember, Baudolino, segített neki életben maradni. További segítséggel a pusztán életén túl megmarad a családja és a vagyonából annyi, hogy az a későbbiekben nemcsak anyagi biztonságot, hanem jómódot is biztosítson saját maga és környezete számára. A megmentettet és a megmentőt körülvevő világ kaotikus és veszélyes, de ők biztonságos helyen vannak. Létbiztonság, anyagi biztonság adott, a biológiai szükségletekben sem szenvednek hiányt:

„Megzörgették a kaput, valaki lejött értük, beinvitálták és egyszerű, de szíves vendéglátásban részesítették őket. Baudolino szemlátomást otthon érezte magát, és mindjárt a háziak figyelmébe ajánlotta Nikétaszt.

– Jó-jó, bízzatok mindent ránk – mondta az egyik genovai –, és most feküdjetek csak le nyugodtan.

És olyan magabiztos volt a hangja, hogy nemcsak Baudolino, hanem még Nikétasz is szépen átaludta az éjszakát.” (Uo. 30.)

Baudolino nem titkolt szándéka, hogy a megmentett Nikétaszt a hallgatójává tegye, és élettörténetének elbeszélésével saját életét is megmentse: „Máma aztán olyasmi történt velem, amiről muszáj beszélnem valakivel, különben megbolondulok” (uo. 26), tehát amikor életfeltételeket biztosít, akkor egyben az elbeszélő szituáció létrejöttét is lehetővé teszi. Nikétasz személyében értő hallgatóra, a genovai barátainak házában nyugodt légkörre lel. A regény szerzője így már a második fejezet végére megteremti azt a mikrokozmoszt, amely a történet elbeszélésének alapjául szolgál.

A szöveg tehát kifejezetten értésére adja az olvasónak, hogy minden feltétel adott ahhoz, hogy Baudolino zavartalanul mesélhessen és Nikétasz gondtalanul figyelhessen. Éppen ennek fényében válik jelentőségteljessé mindjárt az első alkalommal az, hogy – pénzéhez hozzájutva – Nikétasz biztosítja az étkezéseket, amelyek többé válnak a puszta táplálkozásnál. Ettől a harmadik fejezetben elbeszél első alkalomtól kezdve egészen a regényidő múltjának és jelenének a harmincnyolcadik fejezetben bekövetkező találkozásáig az abszolút mértékben funkcionálisnak tekinthető eseményismeretesen kívül (felkészülés, elindulás, utazás, megérkezés Szelimbrába) a regény szövege kétfajta tevékenységet mutat be: az elbeszélés megvalósulását, és az eközben feltálat ételek, italok elfogyasztását. Ennek megfelelően az ismertetett tartalom is ehhez a két szituációhoz kapcsolódik. Megismerjük az elbeszélő szituáció résztvevőit, megnyilatkozásait, az elbeszél történeteket, és hasonlóképpen részletes beszámolót olvashatunk a közben elfogyasztott (vagy otthagyt, visszautasított) ételekről, italokról. Éppen ezért az evés a mesélés mellett a regényidő jelenének, a kerettörténet másik fő motívumának tekintjük, és szerepét ennek megfelelően vizsgáljuk.

Azt már első lépésként megállapíthatjuk, hogy a terített asztal mellett történő beszélgetésnek, a baráti csevegéssel egybekötött falatozásnak vagy ezen túlmenően az evés közbeni értelmes eszmecserének, bölcselkedésnek, igazságkeresésnek igen régi, az irodalomban is jelenlevő hagyománya van.² Ennek feltérképezése nem lehet itt célunk, és megelégszünk azzal, hogy néhány elengedhetetlen észrevételt teszünk. Mindenekelőtt meg kell említenünk Bahtyin munkáját, akinek immár klasszikussá vált műve ebből a szempontból is megkerülhetetlen. A *Francois Rabelais művészet, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája* című könyvében a „lakmározás képeinek” elemzéséhez végigtekint a középkor és a reneszánsz lakoma-ábrázolási hagyományán. Mint írja,

„Erős a csábítás, hogy az evés és a beszéd közötti szoros kapcsolat eredetét valahol az emberi beszéd bölcsője körül keressük. Azonban ez a »legvégső« eredet, még ha sikerülne is több-kevesebb valószínűséggel fölkeresni, nem sokkal járulna hozzá a szóban forgó kapcsolat későbbi történetének és jelentésének tisztázásához.”

Majd emlékeztet arra, hogy ez a kapcsolat az antik tradícióban is szerepet kapott, hogy az ógörög „szümpózionok szerzőinél – Platónnál, Xenophónnál, Plutarkhosznál,

² A kerettörténetben bemutatott evések, bár nem állnak közvetlen kapcsolatban a Bibliával, felidéznek benne szereplő kapcsolatot evés és beszéd, evés és igazság, evés és tudás között. A bibliai tanítás szerint az első emberpár azzal vonta magára Isten haragját, hogy szavára nem hallgatva evett a két tiltott fa egyikének gyümölcséből. A kígyó ámtásának vonzerejét a kilátásba helyezett tudás jelentette: „a mely napon ejéndetek abból, megnyilatkoznak a ti szemeitek, és olyanok lesztek mint az Isten: jónak és gonosznak tudói” (Mózes 1,3,5). Baudolino esetében nincsen felsőbbrendű tiltás a tudás megszerzésére vonatkozóan, és ez gyengítheti a párhuzamot, de a regényhős is tisztánlátást remél. Nem az evés cselekedetétől vagy az elfogyasztott ételtől, hanem a beszédétől, de a hangsúlyeltolódások ellenére az evés, a tudás, a bűnhődés és az édenkerti tökéletes világ motívumai közt a két történetben. Annál is inkább, hogy az evés, a tudás almája a Szentírásban is jelkép, ahogy a regényben is jelképes szerepet tölt be. Baudolino is tudásra törekszik miközben Nikétasznak mesél és vele eszik (saját élete történetét akarja megírni, és egyben nevelőapja gyilkosának kiletét meg tudni), a megszerzett tudás számára is bűnhődést eredményez. Az édenkerti tökéletesség utáni vágyódása is az első emberpár kínját idézi. Háromszorosan is meg van fosztva a paradicsomi boldogságtól: nemcsak az első emberpár bűne miatt, hanem önmaga tetteinek következtében is, mivel Pndapetzimből elmenekülve ő maga veszíti el azt a tökéletes boldogságot, amelyet keletre tartó utazása során megtalált (ha nem is a keresett helyen). Ez után a fizikai veszteség után harmadszorra önmagában veszíti el ugyanezt, amikor történetének elmondása után úgy érzi, „egész életemet hazugságban töltöttem, meg akarok halni, el akarok sülyedni a pokol fenekére, szenvedni akarok mindörökkönörökké.” (Uo. 533.) Végül a párhuzam a megkezdett történet folytatásában is megmutatkozik: Hüpátival közös gyermekük (három okból egyikként) értelmet ad a jövőnek, örök reményt a továbbiakhoz.

Athenaiosznál, Macrobius Theodosiusnál, Lukianosznál stb. – sem vált elhalt csökevénné, valamennyiüknél életteli értelme volt” (BAHTYIN 1982, 351).

Anélkül, hogy ilyen eredet után kutatnánk, különösebb éleslátás nélkül megállapítható, hogy az evés és a beszéd számára van egy evidens közös nevező, egy látványos testi kapcsolat: mindkettőben kulcsszerepet játszik a száj. A száj a közös pontja a két tevékenység ellentétes irányú mozgásának: az evéssel a testet tápláljuk egy befelé irányuló mozgással, a beszédben szellemünk nyilvánul meg, ennek kifelé irányuló mozgása van. Az ember az egyetlen állat, amely a száját a táplálkozáson kívül beszédre is használja, és ez mindnyájunk számára annyira nyilvánvaló, hogy szükségtelen ismerünk a táplálék útját a szervezetben, a hangok képzésének módját, vagy akár az evés és beszéd aktusának kapcsolatát az irodalmi hagyományban ahhoz, hogy mindennapjainkban is tisztában legyünk ennek az összefüggésnek a létevel. Persze ha így tekintünk az Eco regényében összekapcsolt evésre és mesélésre, akkor csak elfogadjuk, és jogosnak tekintjük az összekapcsolásukat, de nem jutunk közelebb annak a hipotézisünknek a bizonyításához, miszerint az evésjeleneteknek önmagukon túlmutató szerepük van ebben a regényben.

Az antik görög szokással való összekapcsolás már gyümölcsözőbb. A szümpózionokkal egyértelműen párhuzamot mutat a regény, és nemcsak tartalmi, hanem formai is ez az analógia. Az ógörög világban a szümpózionok az étkezést követő poharazások voltak, ezeken a szümposiarchos felügyelt a bor felszolgálására, minőségére, fogyasztására. Közben társalogtak (esetleg énekeltek, mulattak), megesett, hogy éjszakai látogatást tettek valamelyik távolabb lakó barátjuknál. A Bahtyin által is említett szerzők azokat az ideális szümpózionokat örökítették meg, amikor a baráti társalgás egyben komoly kérdések, filozófiai problémák megvitatását is jelentette. Ameddig Eco regényében a főhős elbeszélése tart, vagyis amíg Baudolino múltjának az elbeszélése utoléri a jelenét, addig ezt a kerettörténetet akár egy elnyújtott, kései szümpózionnak is tekinthetjük. Platón és Xenophón kora óta eltelt ugyan mintegy másfél évezred, de a regényben is görög kulturális közegben, a görög és hozzáértőknek bizonyuló szümposiarchosz (Nikétasz) felügyeletével folyik Baudolino és Nikétasz beszélgetése, az étkezés és a poharazás. Közös az az elem is, amelyet a távolban lakó barát meglátogatása jelent: a regényhősök is felkerekednek éjszaka, hogy elmenjenek a távoli Szelimbrában lakó Theophülaktoszhoz. Az, hogy nem fáklás, vidám és gondtalan baráti látogatásra indulnak, hanem menekülnek, és a barátnál oltalmat remélnek, nem csorbítja a párhuzamot. Az ókori görög szokással mutatott párhuzam is része annak a kettősségnek, amely a kerettörténet részeként az egész regényen végighúzódik, és amelyet a latin és a görög világ számos jellemzőjének szembe- és egymás mellé állítása jelent.

Az evésjeleneteknek éppen ebben az oppozícióban van a legfontosabb funkciójuk: részletes kidolgozottságukkal az olvasó figyelmét határozottan magukra vonják, és szinte kényszerítik arra, hogy helyüket és szerepüket keresve észrevegye a latin-görög ellentét tagjait, azok egymásnak feszülését, valamint összeférését. Azáltal, hogy a jelen idejű regényidőben az étkezéseket mindig görögök biztosítják (Nikétasz rendelkezési alapján rokona, Theophilosz, aztán Nikétasz vendéglátó barátja, Theophülaktosz), akik a görög konyhaművészet remekeivel, görög ízesítésű, készítésű ételekkel, itallokkal szolgálnak, az evés képei a közismert, olykor cirkalmasságba, modorosságba hajló görög kifinomultság, választékosság megjelenítésének eszközei. Nikétaszt valódi ínycsiklós látjuk, aki mély átéléssel, igazi élvezettel kínálja az ételt, italt, büsz-

kén ecseteli azok erényeit, és elragadtatásában akár az édenkerti tökéletességet is felidézi, nem mulasztva el, hogy nyugat és kelet között a görögök javára eldőlt összehasonlítást tegyen:

„Ízleld csak meg ezt a mindenféle tengeri és folyami halakból főzött hallevest. Jó hal talán tífelétek is van, de az ottani hidegek aligha engedik, hogy olyan szép kövérre nőjenek, mint ezek itt a Propontiszban. [...] Ádám és Éva ehetett ilyet a földi Paradicsomban. Már mint a bűnbeesés előtt. Utána alkalmasint a pacalra is ráfanyalodtak, mint a párizsiak.” (Eco 2003, 104.)

Az ismeretlen narrátor elbeszéléséből kiderül, hogy nemcsak a fogások kínálásában leli Nikétasz örömét, hanem abban is, ahogy nagy odafigyeléssel és hozzáértéssel mindig az alkalomnak megfelelő ételt-italt választja. A bemutatott körülmények ismeretében, hogy a genovaiak házában oltalmában nem érik bántódások a bent levőket, de éppen ennek érdekében mozgásterük is nagyon leszűkül, cselekvéseiknek gátat szabnak a kinti veszélyek, és tudván, hogy Nikétasz fő tevékenysége a hallgatás, a másakra való figyelés, az olvasó szemében természetesnek hat az a módszer, amelylyel a szerző egyben jellemzi is a görög történetírót: Nikétasz választásaiban, rendeleseiben az alkalmat az jelenti, hogy a Baudolino által mesélt történet milyen érzelmi hatást vált ki egyrészt a mesélőből, másrészt belőle mint hallgatóból. Amikor például Baudolino arról az egyszerre felemelő és gyalázatos tetteről számol be, hogy megcsókolta a nevelőapja feleségét, Beatrix császárnét, szavaiban egyszerre közvetíti a kínzó keserűséget és a mennyei boldogságot, Nikétasz pedig közben édes bort rendel. Hogy Baudolino a dicsérő szavak ellenére sem a bor nyújtotta élvezetet éli át, hanem az egykori büntudatot, abban már az ő jellemzésének lehetőségét láthatjuk:

„– Thaszoszi bor – mondta Nikétasz. Mézzel összegyúrt tönkölypépet tesznek a hordóba. Aztán egy erős és illatos meg valami könnyebb bort öntenek rá, és összekeverik. Ugye, milyen finom édes?”

– Édes bizony – felelte Baudolino, de mintha máson járt volna az esze. Letette a kupát.” (Uo. 112.)

Baudolino elbeszélése és az általa időközben elfogyasztott ételek-italok között tehát megrajzol a szöveg egy olyan kapcsolatot, amelynek fennállását kizárólag Nikétasz érdemének mutatja. Vagyis még mindig a latin-görög ellentétnél járunk, amennyiben a latin elbeszélőt görög hallgató táplálja.

Ennek a latin-görög oppozíciónak egy állandó, oda-vissza irányú mozgását figyelhetjük meg, amely első látásra olyan adok-kapok játékra emlékeztet, amelynek sem győztese, sem vesztese nincsen, hacsak nem egyszerre vesztes és győztes mindkét fél. Mindez akkor válik észrevehetővé, ha a (kerettörténet) cselekményéből kiemeljük a történet momentumait a következőképpen. Latin kereszties hadsereg indul a latin és a görög ellentétét egykor még nem ismerő Szentföld felszabadítására. Majd ezek a latinok barbárok módjára *szétdúlják* Bizáncot. Egy latin *megmenti* egy görög főember életét. Ez a megmentett az odafigyelésével *megmenti* megmentőjét. Latinok *megmentik* a megmentett görög teljes családját és pénzbeli vagyonát, bizánci házukban mindnyájukat *elszállásolják*, és a városban uralkodó kaotikus viszonyok ellenére *ellátják*, és *kapcsolatot tartanak* a kinti világgal, majd *megszervezik* biztonságos távozásukat. A

görög főember népe konyhájának legfinomabb falataival, italaival *táplálja* megmentőjét, tapasztalatával és történetírói hozzáértésével *hallgatja* annak elbeszélését. Azaz Nikétasz mintegy a Baudolino testi és lelki (szellemi) dajkájává válik. Theophülaktosz nevű barátja, biztonságos távolságra a konstantinápolyi veszélyektől, *befogadja* házába a latin megmentőt is.

A két oldalt képviselők cselekedeteinek fenti összefoglalása az első benyomás alapján feltételezett adok-kapok játéknál komplexebb képet mutat: a latin és a görög világ oppozíciójának *kétféle* eredményére figyelhetünk fel. Tágabb összefüggésben, a külső világban az ellentét egyik tagja kizárja a másikat: a Szentföld felszabadítására indult seregek szétűlják Konstantinápolyt, és elpusztítják a belső viszályoktól addig is túlterhelt vezetőket. Ez történelmi tény, amelyet a regény világának megalkotásakor adaptál a szerző, és amely így nemcsak a történelmi atmoszféra megteremtésének eszköze, hanem a fiktív elemek elhelyezésére alkalmas alap is: ezek alkotják azt a szűkebb vonatkozást, amelyben a latin-görög oppozíció két tagja nem egymás ellen, hanem egymást segítve működik, és csak a másik fél segítségével marad fenn. A görög Nikétasz életben maradásának története akciófilmbe illő kaland, plasztikusan megformált, monumentális díszletben megrajzolt látványos jelenet, amelyben a megmentő Baudolinónak cselekvő, aktív szerepe van. Nikétasz is megmenti Baudolino életét, de ez az életmentés nem egyszeri aktus, hanem napokig tartó folyamat, amelynek során a görög inkább passzív szerepet tölt be. A latinok barbársága elpusztítja a keresztény világ legszebbnek tartott városát, de egy latin emberségessége megmenti a szemtanú történetírót, aki így emléket állíthat imádott városának. A görög fővárosban az össze-zavarodott latin Baudolino nem találja élete értelmét, de egy görög történetíró hallgatói tudása, odafigyelése segítségére van, hogy visszatálaljon az életbe, és ezzel együtt életben tartsa a nyugati, latin kultúra jelentős legendáját.

Az oppozíció két tagjának egymást feltételező, egymást segítő szerepét az utolsó fejezet zárja le, amelyben – miután Baudolino az előző fejezet végén elmeséltek szerint elutazott, tehát a latin elem már nem szerepel – mintha újra a másikat kizárni törekvés érvényesülne. Úgy látszik, hogy Nikétasz, aki megmentett és megmentő, történetíró és hallgató, *elhallgatja*, és ezzel *megsemmisíti* az egész történetet. Ha így tesz, akkor történetíróként a maga módján áll bosszút városa, és benne a görög világ elpusztításáért: ő is elpusztít egy világot, egy latin világot, hiszen ha nem jegyzi fel, senki sem szerez tudomást erről a történetről, és amiről nem tudnak az emberek, az nem is létezik. De nem állíthatjuk egyértelműen, hogy mit tesz Nikétasz, mert a regény azt nem beszéli el. Annyit tudunk meg a szövegből, hogy Nikétasz erősen kételkedik a Baudolino által mesélt történet igazságában, ezért tanácsalanságában Paphnutioszhoz fordul tanácsért, aki arra biztatja, hogy ezeknek a napoknak a megörökítésekor tekintsen el nemcsak Baudolino egész történetétől, hanem magának Baudolinónak a létezésétől is. Bár Nikétasz válasza arra enged következtetni, hogy befogadja a tanácsot: „Szép történet volt. Kár, hogy senki sem értesül róla” (uo. 543), a regény befejeződik, és az olvasó nem ismeri meg a történetíró későbbi tetteit, további sorsát, így már csak saját értelmezésének eredményeképpen állíthatja, hogy nem Baudolino hallgatója jegyezte le ezt a szöveget. De a regény szövege azt is megengedi, hogy az ellentétes következtetést vonjuk le, azaz hogy Nikétasz mégis megírta Baudolino történetét, hiszen a Paphnutiosz által emlegetett *valaki* akár ő is lehet.

Természetesen a történelmi ismereteinkből tudhatjuk, hogy a regényben szereplő Nikétasz Khoniatész valós személy volt az adott korban, aki ténylegesen megírta

Konstantinápoly pusztításának történetét is, és abban nyoma sincs semminek, aminek köze lehetne Baudolinónak a regényben elbeszélte kalandjaihoz. De ha összekevernénk a valóságot számon tartott történelmi tényeket egy regényben bemutatott fikcióval, ha a történelmi személy tetteit feltételeznénk egy regény hősről, mi is hasonlót tennénk, mint a Baudolino: a valóságot a képzelettel keverve, és ezt a valóság-képzelet hibridet tényként kezelve esetleg meghatároznánk a jövő alakulását, ahogyan Baudolino tette. Vagyis: a fentebb bemutatott görög-latin oppozíciót nem zárhatjuk azzal, hogy a görög szereplő megsemmisíti a latint. A regény befejezése feloldja ezt az ellentétet azzal, hogy mindkét főhős konzekvensen megmarad saját világában anélkül, hogy tagadná a másikat, vagy ítélkezne felette. Mégis, Eco összekeveri saját fikcióját a történelemmel, és értelmezi saját regényét, amikor a Laura Lilli által készített interjú során ezt mondja:

„[...] mindazt, amit megtudunk, a leplezetlenül hazug Baudolino meséli el egy nagy bizánci történetírónak, Nikétasz Khoniatésznek 1204-ben, miközben Konstantinápolyt felégetik és kirabolják a keresztések. Nikétasz csaknem egyenes adásban számolt be azokról a napokról, de természetesen nyomát sem találjuk nála Baudolino meséjének, mert (mint mondom) nem tudta, hogy igaz-e.” (LILLI 2000)³

Azonkívül, hogy az evésjelenetek felhívják az olvasó figyelmét a kerettörténetben kibontakozó nyugati és keleti, latin és görög világ ellentétére, további szerepeket is betöltenek, amelyek mind kapcsolódnak ehhez az átfogó oppozícióhoz.

A történet kezdetén a regény kerettörténetének külső világában, a főszereplők cselekedeteinek színteréül szolgáló Bizáncban átláthatatlan, kaotikus viszonyok uralkodnak. Az adott állapotoknak csak domináns, de nem kizárólagos jellemzője, hogy a latinok a görögök ellen fordultak. A rombolás és zsákmányszerzés napjaiban, a minél nagyobb haszonszerzés reményében könnyen válik bárki a másik ellenségévé, a győztes sereg tagjai már nem alkotnak csapatot a rablásban. A versengő kincsvadászat, az ereklyegyűjtés szenvedélye pedig az addigi pusztítást még teljesebbé teszi, a görög világ központját nemcsak legyőzik, felégetik, de kifosztják, kincseit, büszkeségeit széthordják, szent helyeit meggyalázzák.

„Uram-Krisztusom, micsoda rettenet, mekkora szenvedés szakadt miránk! Hogyan és miért, hogy nem adta hírül tengerzúgás, napfogyatkozás, vörös holdkorona a közelgő végtromlást?” (Eco 2003, 19.)

Nikétasz siránkozása nem egyszerűen egy elpuhult udvari ember gyengeségéből fakad, a veszteség valódi és végleges. A nyugati barbár emberek legyőzték, szétdúlták a konstantinápolyi görög világot. A genovaiak házában biztonságában a bőséges és ízletes, élvezetet nyújtó étkezések az embernek a világ fölött aratott eme szegényteljes, pusztulást hozó győzelmét ellentételezik.

Azokban a napokban, amikor – miután előző nap, április 13-án megmentette – Baudolino Konstantinápolyban mesél Nikétásznak, 1204. április 14. és 17., szerda és szombat között az addig tündöklő Bizáncban a halál üli diadalát. Hőseink azonban, bár

³ A szerző saját értelmezése dacára a regény szövege nem hozza tudomásunkra, hogy a történetében szereplő Nikétasz beleírta-e vagy sem Baudolino történetét a krónikájába, hiszen Paphnutiosz tanácsa ellenére megtehette, és a regény véget ér azelőtt, hogy Nikétasz nekilátna az írásnak.

ők is latinok és görögök, nem váltak sem elkövetőivé, sem áldozataivá ennek a széles körű pusztításnak. Ellenkezőleg, ők azon vannak, hogy felülkerekedhessenek ezen a halált hozó világon, hogy a kinti világ történései ellenére és azok ellenében az élet diadalmaskodhasson a halál fölött. A létezést hirdeti Baudolino azzal, hogy mesél, az életet ünnepli Nikétasz azzal, hogy valódi lakomákat tesz lehetővé. Baudolino elbeszéléséből egy világ bontakozik ki, Nikétasz rendelései nyomán pedig, az evés aktusában kifejezésre jut az emberi gondolkodás számára ősidők óta adott téma: az evés és az ivás aktusában az ember legyőzi a világot, bekebelezi, felfalja, elnyeli. Bahtyin szavai ebben az esetben is érvényesek és lényegre törők:

„Az ember az evés aktusában jókedvűen és örvendezve találkozott a világgal. Azt fejezte ki ez a lakmározó összecsapás, hogy az ember erősebb a világnál, mert ő nyeli le azt, nem pedig a világ őt; az evés úgy törli el a határt ember és világ között, hogy az ember kerekedik felül.” (BAHTYIN 1982, 347.)

Az evés képei így a lét és nemlét oppozíciójában is helyet kapnak, és a mesélés, az elbeszélés teremtő és életben tartó szerepével karöltve, azt is hangsúlyozva hirdetik a létezés örömet, az élet igenlését. Az evésnek ez a nemcsak testi, hanem lelkieket is adó rendeltetése a szöveg néhány helyén világosan kifejezésre jut. Amikor Baudolino saját egykori szomorúságát, csalódottságát múltjáról mesélve újra átéli, vagy amikor Nikétasz a genovaiak híreit hallgatja a városát érő veszteségekről, amikor egyikük vagy másikuk nagyon nekikeseredne, az evéshez-iváshoz fordulnak vigasztalásért:

„Nikétasz csüggedten sóhajtott, és szamoszi bort kért. A borhoz egy kevéske olajban pirított, rágsálni való szezámmagot, valamint némi diót és pisztáciát is rendelt figyelemserkentőnek, Baudolinót pedig arra kértre, hogy folytassa az elbeszélést.” (Eco 2003, 126.)

„Nikétasz úgy vélte, hogy ezen most már igazán kár volna búslakodnia Baudolinónak. Magához intette szakács-inasát, s meghagyta neki: olyan bűcsúvacsorát készítsen, hogy az még egyszer utoljára felidézze mindama földi és tengeri jókat, amiket csak Konstantinápoly megterem.” (Uo. 235.)

„Holnap pedig az én vérem szülöttére, az én hites társamra is lesújthat e barbárok valamelyikének a keze. Ó, Konstantinápoly, városok királynője, Istennek frigyszekrénye, tisztviselőid büszkesége, külhoniak kedvence, császári városok császárnéja, énekek éneke, csodák csodája, különleges ritkaságok különleges látványossága, mi lesz velünk most, hogy elhagyunk, csupaszon, ahogy anyánk méhéből a világra jöttünk? Látunk-e még valaha másnak, mint amilyen most vagy, siralom völgyeként, hadak lábától tiporva?

– Csitt, Nikétasz uram – intette Baudolino –, ne feledd, hogy talán most utoljára ízlelheted ezeket az Apicius tollára méltó finomságokat.” (Uo. 242.)

A Konstantinápolyban elköltött utolsó vacsora Nikétasz számára már több mint vigasz, ez már szertartásszerű egyesülése dicsőséges és dicstelen múltnak, valamint az ismeretlen jövőnek:

„Mintha utolsó szerelmes éjszakáját töltené hõn szeretett városával, mely szûz, kurtizán és vértanú is egyben.” (Uo. 275.)

Mivel a szöveg igen részletesen beszámol arról is, milyen ételeket, italokat fogyasztanak a fõszereplõk, ezek a leírások nem hagyhatók figyelmen kívül a regény értelmezésekor. Szoros összefüggés figyelhetõ meg a Baudolino elbeszélése közben elfogyasztott ételek és a mesélés színteréül szolgáló külsõ világ jellemzõi között, és ez az összefüggés fordított arányt mutat. Egyenes arány volna a külsõ világ sajátosságai és hõseink étkezései között akkor, ha a szédült Bizáncban szegényesen, Theophülaktosz nyugodt légkörû birtokán bõségesen táplálkoznának. Csakhogy a narrátor épp az ellenkezõjérõl számol be. A bizánci étkezések valódi lakomák minden földi jóval, ami a görög konyhamûvészet számára létezik, a fogások változatosak, gazdagok és számosak, és italból is többféle áll rendelkezésükre. Bizánc még a rombolás tetõfokán is kereskedelmi, többek között fûszerkereskedelmi központ, ezért hõseink dúskálnak a különféleképpen, a középkorban még gyakran nehezen beszerezhetõ, ezért igen értékes, sokféle fûszerrel elkészített húsokban, az ízletes és változatos halakban, és a végórát élõ városban is beszerzett friss zöldségekben:

„A város ég, de továbbra is futnak be kereskedõhajók és halászbárkák, azok pedig kénytelenek megállni az Aranyszarv-öbölben, mivel a kikõtõi rakodóhelyekig, már nem jutnak el. Akinek van pénze, az olcsón beszerezheti mindazt, ami a kényelmes élethez kell.” (Uo. 41.)⁴

Kint a városban dorbézoló részeket randalíroznak, Nikétasz azonban mindig megfontoltan, az ételhez, vagy ha csak étkezés nélkül iszogatnak, akkor a Baudolino elbeszélése által kifejezett érzelmek alapján választja a bort, amelybõl úgy látszik, bármelyik fajtát, bármelyik görög szigetrõl származót be tudják szerezni a talpraesett genovaiak, legyen az szamoszi, thaszoszi, krétai vagy ganoszi. Mi több, utolsó Konstantinápolyban töltött napjukon még ávizspálinkához is hozzájutnak. A városát sirató Nikétasz ezzel vigasztalódik:

„– S az utolsó napra sikerült egy kis ávizst is szereznem, ami felhõként oldódik szét a vízben, aközben kell inni.

– Jó is az, nem kábít, csak mintha álmodna tõle az ember – mondta Baudolino.” (Uo. 242.)

Baudolino pedig ezt kortyolgatva tekint merészen a jövõbe:

„– Tudod Nikétasz uram, szinte megbékéltem a balsorsommal, mert a fiamnak, aki nem lett, és a feleségemnek, aki lett, de épp csak egy kicsi kis idõre, olyan várost adtam, amelyet többé senki sem kényszeríthetett térdre. Ki tudja – tette hozzá Baudolino az ávizs sugallatára –, mi lehet még egy szép napon Alessandriából: új Konstantinápoly, harmadik Róma, tirnyes-tornyos, bazilikás világcsodája.” (Uo. 249.)

⁴A friss konyhai alapanyagokról olvashatunk még uo. 104, 235, 278.

A konstantinápolyi étkezések, iszogatások, falatozások képei, az ógörög szümpozionokat idéző bőség, a jólét illúzióját kiváltani képes dúskálás a kívánatos ételekben azt sugallják, hogy minden pillanatnyi, tragikus látszat ellenére, a görög civilizáció nem pusztulhat el. Nikétasznak mint az elvázott birodalom történetírójának személyes életosztóne, választékos modora, kifinomult ízlése, mely mind megmutatkozik az evés jeleneteiben, az élet diadalát hirdeti, a legyőzötteknek és kultúrájuknak a fennmaradását. Ennek lehetőségét erősíti az olvasóban az is, hogy hőseink az ávizspálinkát éppen a városból való távozásuk előtt, az utolsó ott töltött napon fogyasztják. A latinok bevették Bizáncot, de az evés-ivás révén a görög hírmondó is bekebelezi a világot, mégpedig görög módra. Ezt az eszmét koronázza meg az ávizspálinka jelenléte. A később ouzo néven, görög nemzeti italként ismertté váló különlegesség, „ami felhőként oldódik szét a vízben, aközben kell inni” nemcsak ennek az olvasó jelenébe történő utalásnak köszönhetően van összefüggésben egy jobb jövővel. Nikétasznak örömet jelent, hogy sikerült beszerezni, ráadásul, mint Baudolino megjegyzi: „mintha álmodna tőle az ember”. A pusztulás, az elmúlás, a megsemmisülés nem következhet be ott, ahol még van öröm és vannak álmok, az álmokkal pedig remények.

A konstantinápolyi bőséggel ellentétben a szelimbriai Theophülaktosz vendégeként meglehetősen szerényen étkezik Baudolino és Nikéasz. Korábban, a genovaiak házában ugyan, de Nikéasz volt a házigazda, aki annál nagyobb élvezetet és vigasztalást lelt az evésben-ivásban, minél inkább pusztult az addigi életének színtere, kerete, a városa. Ezúttal már megmenekültek a veszélyektől, és egyben már nincsenek otthon. Mert Bizánc az otthonát jelentette Nikétasznak, amelyben akkor is próbált úr maradni, amikor már nem volt, aminek ura lehetne, de Theophülaktosz otthona csak az önkéntes száműzetésben, a kényszerű menekvésben lelt oltalom. A bizánci főember itt már alkalmazkodik, akkor is, ha nem elégedett mindennel. Az evésjelenetek elveszítik korábbi jelképes szerepüket, de egyben új tartalom hangsúlyozójává válnak. A menekülők Szelimbriába érkezésének bemutatásakor a szöveg – Theophülaktosz szájába adva a szavakat – jelzi az új oppozíciót. Ezúttal egy görög-görög ellentét rajzolódik ki: a korábban erősen elbizakodott fővárosiak és lenézett vidékiek új helyzetbe kerültek, a lenézők segítségre szorulnak, a lenézettek pedig visszaélnék azok hátrányos helyzetével. Ennek az ugyanazon népnek a fiai közötti ellentétnek a megfelelőjével találkoztunk már az előző színtéren, Konstantinápolyban is, ahol a latinok kerültek szembe egymással. A szelimbriai evésképek tehát ismételten emlékeztetnek a fővárosi menekültek erre a kiszolgáltatott helyzetére. A sokfogásos, gazdag választékú étkezések helyett itt visszafogottabb kínálatról olvashatunk: hal és a belőle nyert kaviár itt is van, de a kecske-, ökör-, disznóhús helyett mindössze egy disznófejet találunk, a leves is csak egyszerű hagymaleves, és a többféle bor helyét is az egyszerű friss bor veszi át. Ez az éttrendbeli változás, amely legszembetűnőbb az ital esetében, mivel az eddigi nehéz, testes, gyakran édes borokat felváltja az újbor, egyben a változásnak, az új időnek is kifejezése.

Az evésképek szerepét azonban nemcsak ezeknek az oppozícióknak az ismételt kifejezésében látjuk, hanem abban is, hogy egyben jelzik a rajtuk való felülemelkedést, mint azt fentebb már jeleztük. Létezik – mert a szöveg kifejezi – a latin-latin, a latin-görög, a görög-görög ellentét, és létezik a latin-latin, a latin-görög, a görög-görög barátság és együttműködés. Ez akkor is nyilvánvaló, ha csak a legszembetűnőbbeket vesszük sorra. A genovai kereskedők segítenek felépíteni Alessandriát, majd részt vesznek az ostromában. Ettől függetlenül az alessandriai (Frascheta-beli) Baudolino legjobb

barátai közt genovai kereskedőket is találunk. A latin-görög ellentétről korábban már bővebben szót ejtettünk; ez az ellentét nem lesz akadálya annak, hogy a latin Baudolino és a görög Nikéasz életének egy szakasza közös úton haladjon. A szelimbriai görögök rossz szemmel nézik a bizánci menekülteket, de Nikéasz és Theophülaktosz barátságát ez nem rontja meg. Az evés képei ezeket a csendes győzelmeket, a körülményektől független emberi összefogást, összetartozást is kifejezésre juttatják.

Az élni akarás, a létezés örömeinek jelképes kifejezésére a szerző az evés képein, vagyis a test táplálásának momentumain kívül a test ápolásának képeivel is hozzájárul. Két olyan jelenetet mutat be, amelyben a szereplő testének gondolása, küllemének csinosítása áll a középpontban: egyiket a regény elején, másikat a regény végén, előbbinek Nikéasz, utóbbinak Baudolino az alanya. Megmenekülésének másnapján Nikéasz a borbélyáért küldet, aki el is jön, és ügyessége és hozzáértése eredményeképpen

„Úgy megszépült Nikéasz, hogy még, ahogy egy legfőbb bíróhoz és logothetéshez illik, szinte újjászületett, valósággal ragyogott azon a szomorú reggelen, a végsőket füstölő Bizánccal a háttérben.” (Uo. 56.)

Ennek a jelenetnek az elbeszéléséből nemcsak a történéseket, Nikéasz szépülésének fázisait ismerjük meg, hanem azt is, amit Baudolino gondol minderről. Az ő véleményének ismeretében ennek a jelenetnek a pozitív, életigenlő, az életben maradást ünneplő jelentése új tartalommal bővül. A nyugati ember egyszerűbb, esetleg faragatlanabb stílushoz, életvitelhez szokott képviselője ellentmondásos érzelmekkel szemléli a görög kultúra túlzó finomkodásait megtestesítő, már-már tollászkodó Nikéaszt. Előbb egyértelműen elítéli:

„Nézze meg az ember, gondolta magában Baudolino, a város a végét járja, az utcákon öldösik az embereket, alig két napja a saját családja is kis híján odalett, s most tessék, az arcát pucoltatná. Ilyenek hát az udvaroncok ebben a romlott városban; Frigyes már rég az ablakon hajítottatta volna ki.” (Uo. 55.)

Később már érdeklődve figyeli a borbély munkáját, és végül maga is a jól ápolt, tetszetős külső látványának hatása alá kerül.

Baudolinónak az esettel kapcsolatban kifejezett nemtetszése felveti annak lehetőségét, hogy az evés képeit mint a testi örömök fogalomkörének részét hasonlóképpen értékeljük. Ha így teszünk, és bennük a görög élvhajhászás, a világgal nem törődő, csak a maga örömét kereső viselkedés jelképét látjuk, akkor közvetve arra a gondolatra jutunk, hogy Konstantinápoly pusztulásának elsődleges oka nem a latinok barbársága, hanem a görögök életvitelének és szemléletmódja. Ezt a gondolatot valóban hordozza is a regény: a városvezetés viselt dolgainak, az uralkodók hatalomhoz jutásának tiszteségtelen eszközeit, életmódját bemutató párbeszédekkel érzékelteti, és ezt az értelmezést alátámasztja. Ugyanakkor, ahogy Baudolinóban is kétféle érzés küzd egymással Nikéasz szépségápolásának láttán, Bizánc pusztulásának okát keresve is egyszerre érvényesül a két elgondolás: Konstantinápoly bukásának és a görögök testi örömeiket hajszólo életvitelének összefüggése, valamint a Konstantinápoly bukása ellenére is megmaradó, új életet kezdő, újabb győzelmekre képes görög világ képe.

A test ápolásának képeiben erősebbnek érezzük a múlt lezárásának, az élet megmen-tésének, a megújulásnak a jelentését, ha megvizsgáljuk azt a szövegrészt is, amely Baudolino testi megtisztulását mutatja be.

Miután a meséléssel célját elérte, és történetének értelmét megtalálta, sok év rejté-lyét megfejtette, a maga szerepét tisztázta, Baudolino elkeseredésében kivonul a vilá-gból, oszlopremete lesz, amilyen évszázadok óta nem akadt a környéken. Fizikai felül-emelkedését, térbeli elhatárolódását, kiválását az emberi közösségből azzal fejezi ki a szerző, hogy a sík térből kiemelkedő, magasba nyúló oszlop tetejére ülteti őt. A kép jelentése erőteljesen jelképes. Ameddig történetét nem mondta végig, Baudolinónak létkérdés volt, hogy mesélhessen, most azonban már:

„– Amit meg akartam érteni azzal, hogy elmondtam neked a történetemet, már meg-értettem. Nincs több mondanivalónk egymás számára. Köszönöm, hogy elsegítet-tél idáig.” (Uo. 535.)

Ettől kezdve a mesélő hallgat és önvizsgálatot tart. Ennek bemutatásával, a látszólag lezárult történet folytatásával mindenekelőtt azt jelzi a szerző, hogy amit Baudolino meg akart érteni az életének elbeszélésével, az nem Frigyes titokzatos halála volt vagy leg-alábbis nem csak az. Baudolino önmaga és a világ viszonyát nem értette; egész életé-ben rengeteg vonatkozásban hazudott már a világról, és kivétel nélkül minden hazug-sága megváltoztatta a valóságot. Azonban az elborult elméjű Poéta gyanúsítgatásai, bármilyen alaptalanok és hamisak voltak is, rádöbbenették arra, hogy a világ másmi-lyen is lehet, mint amilyenek ő addig hitte. Megölte az életére törő és nevelőapja gyil-kosának tartott egykori barátot, de önmagának és a világnak addig szilárd egyensú-lyát már nem sikerült helyreállítania. Az elveszettségnek, összezavarodottságnak ez az érzése mondatta vele, amikor Nikétással találkozott, hogy

„[...] akkor nekem még nem volt saját történetem, csak a mások történetei érdekel-tek. Mára viszont, hogy immár sajátom is lehetne, nemcsak hogy odalett mindaz, amit a múltamról írtam, de ráadásul emlékezni is hiába igyekszem, mindig összeku-szálódnak a gondolataim. Nem a tényekre nem emlékszem; értelmezni nem tudom őket. Mára aztán olyasmi történt velem, amiről muszáj beszélnem valakivel, külön-ben megbolondulok.” (Uo. 26.)

Történetének végére érve aztán nemcsak a gyilkossági ügyben, hanem önmagának és a világnak a viszonyában is kénytelen felismerni, hogy „a tettesek mi vagyunk” – ahogy a *Széljegyzetek*ben megfogalmazta Eco (Eco 1988, 617).

Ennek fényében tart felülvizsgálatot, és szembesül saját hazugságaival. Ezek mind valósággá váltak, mert mások elhitték. Most rajta a sor, hogy megvizsgálja, mit ered-ményeztek az ő valósággá vált képzelődései. Ehhez a világból kivonultan tartott befel-é forduláshoz, önreflexióhoz szintén társítja a szerző az evés képeit. Ezúttal annak kifejezőivé válnak a Baudolino étkezésére vonatkozó szövegrészek, hogy az önvizs-gálatot tartó hősnek felül kell emelkednie a világ dolgain (oszlop), és távolságot tartva, a világgal a lehető legkevésbé érintkezve kell megkönnyítenie a tisztánlátását. Egyet-len eleme van a világnak, amellyel foglalkozik (és a szerző ezzel is a felülemelkedést, a kiemelkedést hangsúlyozza): csak a madarak iránt mutat érdeklődést, azokat táp-lálja, miközben ő csak minimális mennyiségű ételt fogyaszt:

„Baudolino felhúzta a kötelet, az elemózsiából megtartott valamicskét, amennyi aznapra kellett, a többit pedig elmorzsálta a korlájára szokó sok-sok madárnak. Csak ők érdekeltek.” (Eco 2003, 535.)

Egy évet tölt Baudolino az oszlop tetején, és megkövezik, amikor igazat mond csodátétel helyett. Az eset végleges tanulsággal jár: Baudolino visszatér a földre és visszatér saját világába, amely immár újra olyan, amilyennek ő képzeletében. Ez után a földre szállás után látjuk őt mosdani és haját, szakállát nyírni. A szellemi magaslatozások után ezzel az érzékletes és jelképértékű képpel ábrázolja a szerző, hogy Baudolino újból életre kelt, visszatért a hús-vér valóságba, mely – nem győzzük hangsúlyozni – nem valami tőle független, adott világ, hanem az és csak az, amit ő annak tekint: a képzeletével tökéletesített világ. Régen számosan voltak, akik ilyennek látták a valóságot, mostanra egyedül maradt. Ha már senki más nincs, aki higgye a hazugságait, eljött az ideje, hogy immár csak magáért, a saját vállalásaiért éljen ebben a valóságban, amelynek felismeri legfőbb jellemzőjét: azt, hogy megváltoztathatatlan.

A test ápolásának ezek az utolsó képei is az életigenlésnek, az ember győzelmének a jelképévé válnak. Baudolino megtisztul, új életet kezd, hitet tesz a jövő mellett, amikor kimosakszik a régi koszból.

A test ápolásának képe mindkét főszereplő esetében kifejezi a jövő győzelmét a múlt felett. Ugyanez a jelképes szerep jut kifejezésre az evésképekben is, ezért említhetünk velük kapcsolatban életigenlést, a létezés örömét. Megfigyelésünk azonban nem volna teljes, ha nem emelnénk ki az eddigieknél hangsúlyozottabban ezeknek az evésjeleneteknek, Baudolino elbeszélésének és a jövőnek a szoros összefüggését. Az elbeszélés és a jövő kapcsolatának témája vitathatatlanul jelen van a regényben, nem lehet nem észrevenni azt az ok-okozati viszonyt, amelyet a történet lépten-nyomon tematizál. Gondoljunk csak a legelső esetre, amikor Terdona védői azért adják meg magukat az ostromló császári seregnek, mert Baudolino a város elestéről, mint megjövendölt eseményről beszél. Baudolino történetének legfontosabb jellemzője éppen az, hogy bármit mond, valóra válik, vagyis a beszéde és a jövő egymáshoz tartozik.

A beszédnek és a jövőnek ezt a látványos összetartozását az evésjelenetek még jobban kidomborítják. A terített asztalnál elmondott beszédre rányomja bélyegét a világot bekebelező győzedelmes test optimizmusa. Ahogy Bahtyin írja:

„A lakoma diadalmassága mindig a jobb jövőt anticipálja. Ez ad sajátos zamatot a lakomaasztal melletti beszédnek, amely rá se hederít a múlt és a jelen megrovó tekintetére.” (BAHTYIN 1982, 354.)

Baudolino és Nikétasz bőséges étkezései, Baudolino meséje a valósággá váló szavairól, a külső világ megbomlott rendjének és szűk környezetük nyugalmas légkörének ellentéte mind a fenti megállapítás érvényességét hirdeti. A terített asztalnak és a jövőnek, a táplálkozó ember személyes jövőjének kapcsolatát fejezi ki az olasz közmondás is: „a tavola non s'invecchia” – az asztal mellett nem öregszik az ember. Konstantinápolyban is, Szelimbríában is terített asztal mellett mesél Baudolino, aki a történet végén sem érzi magát öregnek ahhoz, hogy hosszú útra induljon.

A közmondás és az étkezés jövőre vonatkozó jelképes szerepének értelmében tehát nem öregszik hősünk, és az evés révén fiatalon maradásnak és jövővel rendelkezésnek ez a gondolata alkalmat ad arra, hogy szót ejthessünk a kerettörténet eddig érin-

tetlenül hagyott epizódjáról is. Az 1204. április 18-ára, vasárnapra virradó éjszaka a menekülők csapata elindul a veszélyessé vált városból a biztonságos vidéki baráthoz, Theophülaktoszhoz. A 23–28. fejezeten keresztül tartó utazás három napjára az étkezés jelenetei elmaradnak, és helyüket az elbeszélte történetről a jelenbe csatolás szerepével átveszik az utazás körülményeire vonatkozó megjegyzések. Ezekből megtudjuk, hogy a párhuzam, amely az evésjelenetekben az elbeszélés aktusa, az elmesélt történet és a felszolgált, elfogyasztott ételek-italok között fennállt, az utazás és az elbeszélés viszonyában is folytatódik:

„Akadozva folytatódott a mese, akár az útjuk, kihagyások, törések, mérhetetlen terek és hatalmas idők sejlettek mögüle. Hogyisne, hiszen Baudolino elbeszélése szerint a tizenkettek tévelygésekkel, unalmas megtorpanásokkal és keserves viszontagságokkal teli útja mintegy négy esztendeig tartott.” (Eco 2003, 334.)

Az, hogy az evésjelenetekben kifejezésre jutó életigenlésnek, a jövő akarásának és vállalásának, a fiatalság megőrzésének témája az utazáshoz is társul, a regény végén válik egyértelművé, mikor Baudolino elutazása előtti utolsó kijelentését teszi: „Az utazás fiatalít” (uo. 541).

Elbeszélésében és elbeszélése közben Baudolino valóságot, jövőt teremt, közben többnyire terített asztalnál ül, így nem öregszik, végül (és közben is) útra kel és utazása közben fiatalodik. Az evés-ivás és a vándorlás is ugyanannak a gondolati tartalomnak a közvetítését segíti a regényben, amelyet elsősorban Baudolino élettörténete, múltjának és jövőjének összefonódása fejez ki. Babits Mihály verssorát parafrázálva úgy is fogalmazhatunk, hogy csak az elbeszélés kapcsol múltat a jövőbe. Baudolino történetén keresztül az elbeszélés hatalmáról, a narráció teremtőerejéről kapunk ízelítőt. Ennek a felfogásnak a szemléletes tételében, alaposabb kidolgozásában láthatjuk az evésjelenetek és az utazás témájának mindenekfelett való szerepét. Segítenek kifejezésre juttatni azt, hogy bár történetről és tágabb értelemben történelemről a múlt eseményeinek kapcsán beszélünk, a mi beszédünknek, elbeszélésünknek kulcsfontosságú szerepe van abban, hogy milyenné válik a jövőnk, későbbi nemzedékek múltja.

Baudolino, miközben múltjáról beszél, gyakran figyelmezteti Nikéaszt nyíltan is saját hazudós természetére. Ennek meg is lesz az eredménye, hiszen a történetíró végül nem tudja, hitelt adhat-e a szavainak vagy sem: „amit tudok róla, azt mind tőle tudom, ahogyan hazugnak is ő mondta magát” (uo. 542). Azonban a regény egész történetét, Baudolino elbeszélését és az azt keretbe foglaló eseményeket is az egészen kívül álló, külső nézőpontból megszólaló narrátor adja elő, aki ebből a külső, mintegy felső látószögéből – és nem Baudolino meséje alapján – azt is elmondja, hogy a hős végül útra kel arra a vidékre indulva, amelyről mesélt. Vagyis akár hazudott Baudolino (töb-
bek közt, amikor Pndapetzimről beszélt), akár nem, akár járt már ott, akár nem, akár létező ez az ország, akár nem, ő oda indul, tehát számára, a saját jövője szempontjából ez a hely része a világnak.

Miután a kerettörténetben előforduló evésjeleneteknek (és az ide tartozó, utazással kapcsolatos megjegyzéseknek) a tartalommal összefüggő legfontosabb szerepeiről már beszéltünk, meg kell említenünk azokat a funkciókat is, amelyeket a regény struktúrájának szempontjából betöltenek. Nyilvánvaló szerepük ebből a szempontból, hogy

összekapcsolják a múltat és a jelenet, Baudolino addigi életének történetét beleszövik jelenlegi életébe, amely a Nikéasz jelenlétével kialakuló elbeszélő szituáció létrejöttétől, 1204. április 14-étől a következő év tavaszáig, Baudolino elutazásáig tart. Baudolino elbeszélése mintegy fél évszázadot ölel fel, és a jelen sem pillanatnyi, hanem térben és időben kiterjedő. A testi, materiális jelleget, az elbeszélés idejének folyását és színterének változását fejezik ki az evésjelenetek és a Szelimbriába utazás három napja. A Baudolínót és Nikéaszt szerepeltető elbeszélő szituáció így életszerűbbé válik, a szereplőknek ez a kézzelfogható, emberi közelsége lehetővé teszi, hogy a kerettörténet cselekménye zökkenőmentesen folytatódhasson Baudolino mesélése után is. Ezeknek a szövegrészeknek köszönhetően a regény legelejétől nem megfoghatatlan, elvont szereplő egyikük sem, hanem hús-vér, érzelmekkel, érzésekkel bíró ember, aki lélegzik (sóhajtozik, nevet), eszik-iszik, mozog.

Az evésmotívum átkötő szerepe különösen fontossá válik azon a ponton, ahol véget ér az addigi elbeszélő szituáció, és elkezdődik Baudolino további történetének elbeszélése: ezzel a motívummal válik természetessé az átkapcsolás az új elbeszélő szituációra, amelyben már nem szerepel közvetítő, hanem közvetlenül szól az olvasóhoz, és meséli tovább Baudolino történetét a mindentudó narrátori hang. Miután Paphnutiosz bölcsessége rádöbbsentette az igazságra, vagyis saját szerepére a történetében, Baudolino elveszti az eszméletét. Később néhány zaklatott mondatot vált még Nikéásszal, de másnaptól hallgatásba burkolózik, és ezzel az addigi elbeszélő szituáció megszűnik. A mesélésben itt veszi át a főszerepet a narrátori hang, és első önálló (Baudolino és Nikéasz beszédétől független) megszólalásakor legelőször azt mondja el, hogy Baudolino „Amikor másnak felébredt, egy csészényi húslevesrel kínálták, de elutasította” (uo. 533).⁵

A kerettörténet evésjelenetei nemcsak összekapcsolják a regényidő múltját és jelenét, hanem azt a párhuzamot is nyomatékosítják, amely e múlt és jelen között a történelmi tényeknek és a kitalált eseményeknek keverési arányából fakad. Mind a két időben játszódó történet esetében megfigyelhetjük, hogy adott pontig keverednek benne a történelemből ismert események a történelmi ismereteink szerint nem létezőkkel, aztán a valósként ismert dolgok elmaradnak, és a történet további részében csak fiktív elemek kapnak helyet. Az evés jelenetei ebben a vonatkozásban ráirányítják figyelmünket egyrészt a kerettörténet és az abban elbeszélte történet eseményeinek párhuzamára, másrészt a realitás talajának teljes elhagyására mindkét szinten.

Történelmi tény, hogy Konstantinápolyt a velencei dózse vezetésével a negyedik keresztes háborúra induló sereg 1204. április 13-án rohammal elfoglalta, és teljes mértékben szétdőlt, kifosztotta. Nikéasz Khoniatész is valós történelmi szereplő, ő írta

⁵ Az evésjelenetek összekötő szerepe magában hordozza a szétválasztás, a szegmentálás funkcióját is. Baudolino mesélésfolyama javarészt akkor szakad meg, és válik párbeszéddé, amikor az evésjelenetek helyét kapnak. Szünetet, Nikéasz kommentárjainak lehetőségét, az előreutalások helyét képviselik ezek a jelenetek, miközben a regény olvasójának tevékenységével is kapcsolatot tartanak, meghatározva az olvasásnak a szöveg által támogatott ütemét. A szöveg nem tartalmaz ilyen értelmű kifejezett utasítást, ezért spekulációnak hathat ez a következtetés. A lehetőséget azonban kétségtelenül kínálja az olvasónak: itt szakítsa meg az olvasást, innen folytassa tovább. Felkínál egy lehetőséget a párhuzamos cselekvésre, arra, hogy a regény narrátorának és olvasójának kapcsolatában is bekövetkezzék az, ami Baudolino és Nikéasz kapcsolatában történik: hogy az elbeszélő szituáció két tagjának szellemi és lelki jellegű tevékenysége kiegészüljön a fizikai jellegű foglalatossággal, a feltöltődéssel, a test felüdítésével, vagy éppen a helyváltoztatással. Módot ad az olvasónak, hogy a szintén befogadó szerepet betöltő, hallgató Nikéaszhoz hasonlóan ő is vissza-visszatérjen a szavak révén testet öltő, tehát elképzelt és lehetséges világból a kézzelfogható valóba, abba a téridőbe, amelyben materiálisan is jelen van.

meg a görög császárok történetét 1118-tól 1206-ig, hírt adva a konstantinápolyi emlékművek szétrombolásáról is, de történelmi tudásunk szerint Nikéasz Niceába menekült 1204-ben, és nem Szelimbriába. A regény kerettörténetének valóságalapja tehát Konstantinápoly bevétele és kifosztása, a görög történetíró személye, menekülése a városból. A főhős által mesélt – múltbeli – történet több történelmi tényt tartalmaz (és sokkal nagyobb időt ölel át), pontosabban alkalmaz, mivel ismereteinkhez képest azokat is megmásítja, elferdíti. Baudolino sorsa szorosan összefonódik a Német-római Birodalom császáranak tetteivel, így a köpönyegforgató északolasz városok viselt dolgaitól a Frigyes hatalmának legitimálása érdekében tett erőfeszítésekig rengeteg valós dologra ismerhetünk elbeszélésében. Az utolsó esemény Baudolino történetében, amelynek lényegét, magját a történelem is hitelesíti, hogy Frigyes a harmadik keresztes hadjárat során, 1190. június 10-én meghal, holtestét a Kalükadnosz folyóból emelik ki.

Az evésképek említett kettős szerepe a következőképpen valósul meg. A kerettörténet utolsó, történelmi ismereteink által igazolt motívumát, a menekülést megelőzően Konstantinápolyban Nikéasz utolsó vacsorát rendel és fogyaszt Baudolinóval együtt (22. fejezet). Közben Baudolino elmeséli az édesapja halálát, az utolsó, szülőföldjén töltött napokat, azt, ahogyan „Még egyszer utoljára visszatért aztán még Baudolino a szülői házba valami emlékért” (uo. 285). Utolsó nap Konstantinápolyban, utolsó látogatás a szülőföldön. Közvetlenül Konstantinápoly elhagyása után Nikéasz az elfogyasztott bőséges vacsora miatt pihenésre kényszerül. Ezzel a szöveg fenntartja, időben megnyújtja a menekülés aktusát, és megteremt a lehetőséget, hogy Baudolino elbeszélése is elérjen a teljes fikció határára. Míg Nikéasz az előző étkezés következményét nyögi, Baudolino mesél.

„[...] nagyot nyögött minden zöttyenésnél, és félóránként kérte a többieket, hadd fújja ki magát kicsinyég.

– Túl sokat ettél, Nikéasz uram – mondta neki Baudolino.

– Megtagadtad volna tán egy számkivetettől haldokló hazája utolsó ízeit? – kérdezett vissza Nikéasz. Azután kinézett magának hol egy nagy követ, hol egy kidőlt fatörzset, és rátelepedett: – Tulajdonképpen a kalandjaid folytatása érdekel ám engem. Ülj ide mellém, Baudolino, élvezd ezt a csöndet, a jó vidéki illatokat. Pihenjünk egy sort, és közben mesélj.” (Uo. 287.)

Nappal utaznak, mondja a narrátor, ezért Baudolino éjszaka mesél. A menekülés momentuma ily módon kifeszül, kitágul, és ezalatt Baudolino eljut az elbeszélésében Frigyes haláláig (23–25. fejezet). Miután erről beszámol, „Baudolino már nemcsak az éjszakai pihenők során, hanem napközben is szinte egyfolytában mesélt” (uo. 334). Egyáltalán nem szerepel a szövegben evésjelenet; ahogy egyre messzebb hagyják maguk mögött Konstantinápolyt, úgy járnak egyre mélyebben a teljes fikcióban – a jelen és a múlt történetében egyaránt. A múlt és jelen történetének párhuzama tovább folytatódik, kapcsolatukra az utazás motívuma hívja fel a figyelmet.

Egészen addig nem találunk a szövegben evésjelenetet, amíg mindkét történet cselekménye el nem jut a megérkezés motívumáig. A 28. fejezetben a jelenben megérkeznek Szelimbriába, a múltban elérnek a Szambatüönig, amelyen átkelve a vándorok is megérkeznek Pndapetzimbe.

A történelmi regény műfaji sajátosságait betartja a szerző, amikor a fiktív eseményeket úgy illeszti a történetébe, hogy akár igazaknak is tekinthetők, mert nem mondanak ellent

történelmi ismereteinknek. Nikétasz akár Szelimbrián keresztül is eljuthatott Niceába, és azzal, hogy csak egy kisebb csoport indul keletre, Baudolino sem állít mást a császári seregről, mint amit hallgatója (és a regény olvasója) tudhat. Ettől nem lesz kevésbé érvényes az a megfigyelésünk, hogy a regény első felében (2–22. fejezet) keverednek a valós és fiktív elemek, a második felében (28–40. fejezet) pedig csak fiktív elemeket találunk. A kettő közötti átmenet (23–25. és 26–27. fejezet) megrajzolásában pedig jelzésértékű szerepe van annak, hogy a szöveg bemutat-e évésjelenetet vagy sem.⁶

A REGÉNYIDŐ MÚLTJÁNAK EVÉSKÉPEI

A Baudolino által elbeszélte történetben is több olyan évésjelenet van, amely kitüntetett szerepet kap a leírást jellemző részletesség eredményeképpen. Mindegyikre érvényes az évés és a beszéd kapcsolatát felmutató összefüggés, mindenekelőtt abban az alapvető értelemben, amely a test táplálásának és a beszéd révén a világ fölött aratott győzelemnek az egyenlőségét hirdeti. Hat jelentős évésjelenetet találunk a regénymúltban, amelyek különböző hangsúlyokkal, árnyalatokkal ugyanazt a szoros összefüggést, kölcsönös egymásrautaltságot rajzolják meg evés, elbeszélés és létezés között, amelyről már a kerettörténet hasonló jelenetei kapcsán is szót ejtettünk. Ahogy ott is, ezekben az esetekben is az évés-ivásnak mint cselekvésnek az ábrázolása alapvetően azt a célt szolgálja, hogy még hangsúlyosabban juthasson kifejezésre az elbeszélés és a jövő ok-okozati viszonya, a narráció teremtő funkciója. Az évés és a létezés kapcsolatának magától értetődő volta ezekben a képekben is hozzájárul ahhoz, hogy az elbeszélés és a létezés kapcsolatát is hasonlóan nyilvánvalónak mutathassa be a szöveg.

Mivel a Baudolino által felelevenített múltnak sokkal több szereplője van, mint a regény jelenében megvalósuló elbeszélő szituációnak, az elbeszélésnek és a világ eljövendő dolgainak összefüggésében más-más hangsúlyt kaphatnak az évés jelenetei. Ugyanakkor itt is, akárcsak a kerettörténet jeleneteiben, megfigyelhető, hogy bár a szöveg alkalmazza az évés-képek említett jelképes erejét, ezt úgy teszi, hogy a mesélő Baudolino figuráját ne homályosíthassa el az evő-ivó ember látványa. Közös jellemző az is, hogy az évés jeleneteiben a szereplők jellemzése is teljesebbé válik. Csakhogy míg a kerettörténetben az idős, múltjára visszatekintő férfi korábbi önmagához való viszonyulását, valamint a hihetetlen históriát hallgató hivatásos történetíró ismerhették meg mélyrehatóbban ezekből a képekből, addig a regénymúlt évés-képei a Baudolino elbeszéléséből élénk lépő, többi szereplő jellemzéséhez járulnak hozzá.

Az első fejezetben található évésjelenet jelképes ereje többszörös.⁷ Miközben az akkor még ismeretlen és névtelen császár vacsorázik, Baudolino mesél, és amit mond, nemcsak valóra válik (Terdona eleste), hanem a saját jövőjét is meghatározza, átalakít-

⁶ A kerettörténet új helyszínén, Szelimbriában Paphnutiosszal bővül a főszereplők sora. A sok, különféle szerepet betöltő évésjelenet miatt feltűnő, hogy őt nem látjuk enni. Ő csak eszével (következtető képességével és tanácsával) vesz részt a történetben. Esetében az évésjelenet hiánya jut szerephez: egyrészt a materiális világon felülemelkedő, és így azt kívülről szemlélő, racionalista arcnak megrajzolásában, másrészt személye fiktív voltának kiemelésében.

⁷ Ennek egyik oka, hogy ez a jelenet része egy népmesékre emlékeztető szituációnak. Frigyes és Baudolino találkozása nem más, mint különböző népmesei motívumok egymásutánisága. A nemesi származású vándor, az eltévedés az erdőben, a konyhóban kapott szállás és vacsora, a kilét eltitkolása, majd a „jött helyébe jót várj” elv érvényesülése jól ismert elemei a népmeséknek (vö. PROPP 2005). A szerző azonban népmesékben nem szereplő elemekkel keveri őket. Az ismerősnek és az újszerűnek ez a szimultán megjelenése is biztosítéka annak, hogy – a meglepő nyelv és huncut hangnem, a kifejezés síkján kívül – a szöveg tartalmi síkon is elnyeri az olvasó tetszését.

ja, lehetővé teszi, hogy (Frigyes nevelt fiaként) még többet mesélhessen, még inkább befolyással lehessen a világ dolgaira. Frigyes elfogyasztja a vacsorát, a legjobbat, amit azon a vidéken ezek az emberek adhatnak, és ezzel jelképesen is megteszi azt, amit nyíltan: diadalt arat. Győzelme nem pusztán Terdona városára terjed ki, hiszen Baudolinót megvásárolva még kézzelfoghatóbbá válik a hatalma. A császár fizikai győzelme mellett születik még egy győzelem, és ez Baudolino szellemi diadala, aki (a császár étkezése közben és után mondott) meséjével, beszédével hódít meg egy teljesen új, számára addig elérhetetlen világot: a gazdagok és hatalmasak világát.

Ez után az evésnek önmagán túlmutató szerepét a 21. fejezetben találjuk meg legközelebb, ahol negatív értelemben érvényesül az összefüggés az ember evése, beszéde és jövője között. Ahogy Zószimosz becsapja Baudolinót és barátait az étellel, úgy csapja be őket a beszédével is. Kétszínű, ahogy az étel kétféle: mások tányérjára csak zöldség jut, Zószimoszéra azonban titokban hús is. Koszmasz térképe helyett barátaink csak hitegetést kapnak, de Zószimosz érdeke érvényesül, nem esik bántódása.

A következő fejezetben az összefüggés fordított változatával találkozunk: halálos ágyán Gagliaudo nem eszik, nem mesél, és a halálra vágyik. Ellenben kommentál, Baudolino gazdag fantáziájának megnyilvánulásaihoz fűzi hozzá józan paraszti eszének meglátásait. Ebben a jelenetben módosul leginkább az evés és az elbeszélés kapcsolata a valóság befolyásolásának, meghatározásának kérdésében. Mert Gagliaudo nem is eszik, nem is mesél, mégis diadalt arat, mintegy széljegyzetben tett megjegyzéseivel a legmarkánsabb változást idézi elő a regény világában. A szándékosságtól mentes ugyan, mégis a legfontosabb társszerzőjévé válik Baudolinóé meséjének, mivel az ő, egy életem keresztül használt kupáját tekintik a későbbiekben mindannyian a legendás Grálnak, a Jézus által használt serlegnek. A hétköznapi, józan ész dicséretével Eco más írásaiban is találkozhatunk, mindenekelőtt azokban, amelyekben szülővárosának és szűkebb hazájának, Piemontnak a lakóiról ír.⁸ Az újság- és folyóirat-cikkeken kívül a filozófiájában is nagyra tartja a józan ész szerepét – ez csak a közelmúltra visszatekintve is feltűnik. A *Kant és a kacsacsőrű emlős* című kötetében a Gagliaudo beszédével is ábrázolt józanság, tisztánlátás, racionalitás kapja a főszerepet a szemiotikai, nyelvfiziológiai problémák boncolgatása során:

„Amikor elhatároztam, hogy megvizsgálom, miként észleljük (és nevezzük meg) a macskákat, az egereket vagy az elefántokat, úgy tartottam célszerűnek, hogy [...] egy gyakran mellőzött szereplőre, nevezetesen a józan észre osztom a főszerepet.” (Eco 1999, 11.)

A regényhős Gagliaudónak a halálát megelőző részegségében mondott, mértékleteségre intő, ésszerű meglátásai még jobban előtérbe állítják fiának ital nélkül is megrészesült, elszabadult képzeletvilágát. Higgadt tárgyilagossága nem válik gátló tényezővé Baudolino számára, az olvasó szeme előtt pedig még erősebb vonalakkal rajzolódik ki az a szerep, amelyet a narráció tölthet be: hogy valóságot hozhat létre. Baudolinónak meg sem fordul a fejében, hogy apja józan szavainak hatására hátat fordítson a történetnek, amelyről mesélt, és amely hiteltelen az apja számára. Amiről mesélt, az mind igaz, legfeljebb néhány részlete nem pontos. János pap országa létezik, mert – mint Baudolino többször mondja – mesélt róla Ottó püspök és a hagyomány hangja, a Grál is létezik, mert elbeszélések szólnak róla. Ezért Baudolino módosítja a részletet, de megtartja a történetet, az elbeszélések, a hagyomány, a mesék által közvetített képe

a világnak néha homályos, de igaz. „Mindig azt hisszük, nekünk szükségünk van Istenre, pedig sokszor Istennek van szüksége miránk” (Eco 2003, 290), mondja valamivel később, és segít is neki, hogy az elbeszélte történetek és a valóság megegyezzenek:

„Léteznie kell annak a helynek, hiszen használta az Úrjézus. Elveszni csak valami hitvány ember miatt vesztetett el. Hát én visszaszolgáltatom a kereszténységnek. Isten nem fog meghazudtolni. Bizonyosság rá, hogy a társaim is hittek benne azonmód.” (Uo.)

A 24. fejezet evésjelenetének helye Ardzrouni vára. Ebben az esetben különös hangsúlyt kap az evés aktusán belül az elfogyasztott ételek bemutatása is. Az evés közben elhangzó beszédnek és a jövő alakulásának összefüggése kiegészül a vacsorán felszolgált fogások előremutató szerepével. Az evésnek mint a világ legyőzésének képe visszájára fordul, ha a vacsorát követő események fényében tekintünk erre a jelenetre. A vacsora közben elhangzó beszéd tárgya már előrevetíti a bekövetkező események baljós árnyát, hiszen a Szentföld meghódítására, János papnak és országának megtalálására útra kelt Frigyes asztalánál nem csatákról, hódításokról, győzelmekről ábrándoznak, hanem a vákuumról, a légüres térről, vagyis a semmiről vitatkoznak. Konkrétabb előremutatást is tartalmaz a szöveg az evés jelenetének bemutatott részleteivel. A felszolgált ételekkel kapcsolatban tett megjegyzésekben előforduló igéknek a gasztronómián túlmutató jelentése a lineáris olvasás számára csak sejtésként jelentkezik, de az egy-két oldallal hátrább levő fejezetcím már egyértelművé teszi ezt az átfogóbb jelentőséget. A vacsora és a közben elhangzó beszéd részletesebb ismertetésének elején ezt olvashatjuk:

„Ardzruni az örmény és törökös konyha legjavát felhordatta, az egyik sütemény például olyan mennyeien édes volt, hogy valósággal mézbe fúlt, aki beléharapott.” (Uo. 312.)

A semmiről folytatott meddő vitát megelégedő Frigyes pedig ezzel zárja le a beszélgetést, és szólítja fel asztaltársait arra, hogy a szellemi szférából alászállva testi örömeknek hódoljanak:

„– Fejezzétek be – szólt rájuk. – Holnap, ha tetszik, zárjatok ti is egy csirkét a fönti szobába. Ezt a csirkét viszont most hadd egyem meg én; remélem, úgy tekinték ki a nyakát, ahogyan kell.” (Uo. 314.)

A császár szavai után a következő fejezetcímet olvasva: „Baudolino kétszer is szemtanúja lesz Frigyes halálának”, nyilvánvalóvá válik, hogy az elmerülés, belefulladás, az elpusztulás nem csupán a beszélgetés közben, az ételekre, illetve egy fizikai problémára vonatkozó kifejezések, hanem a császárra is érvényessé váló, a világban bekövetkező változásokat előrevetítő, érzékletes képek alkotóelemei.

Az evés, az ételek akkor válnak a szereplők jellemzésének és a környezet bemutatásának különösen szemléletes eszközeivé, amikor a hősök megérkeznek Pndapetimbe. A számukra is ismeretlen világ jobban feltárulkozik így, a szokatlanról, a furcsáról kiderül, hogy közismert dolog, még ha eddig nem is szereztek róluk személyes tapasztalatot.

Ugyanakkor nemcsak a résztvevők számára válik autentikussá ez a világ attól, hogy az utazók előzetes ismereteinek megfelelő dolgok népesítik be, hanem a Baudolinót kortársként hallgató Nikétasznak a történet hihetőségébe vetett bizalmát is erősítheti ugyanez az aspektus. A 30. fejezetben olvasható beszámoló a vándorok tiszteltére adott első vacsoráról hemzseg azoknak az állatoknak a neveitől, amelyekkel Baudolinóék a János pap levelében leírt országot népesítették be. A vacsora ettől egyben kettős győzelmi ünneppé válik: a vágyott célba való majdnem-megérkezésnek és a világot teremtő és benépesítő találékony és termékeny képzeletnek a diadalát élvezhetik hőseink, miközben felszolgálják a thinsiretából, methagallinariusból, és hasonló élőlényekből készült fogásokat:

„Vacsorára pedig a következőket kapták: nagy tálcányi cipókat, azazhogy az itteni pogácsaféléket; irdatlan mennyiségű főzeléket, főleg sok-sok káposztát, ami csak azért nem bűzlött nagyon, mert meg volt szórva különféle fűszerekkel; serlegekben egy piszkosfekete és tűzforró *sorq* nevű szószot, hogy abba mártogassák a pogácsákat, Porcelli mindjárt ki is próbálta, de úgy rájött a köhögés, hogy még az orrlikából is tüzet lövellt, ezért a cimborái már csak mértékkel kóstolgattak (s aztán még így is csillapíthatatlan szomjúság gyötörte őket egész éjszaka); száraz és szálkás folyami halat, bizonyos *thinsiretát* (nocsak, nocsak, morogták a barátaink), amely holmi darafélében volt megforgatva, és valósággal úszott az alkalmasint sokadik sütésre felhasználható olajban; lenmagos levest, aminek *marac* volt a neve, s a Poéta szerint szarra emlékeztetett az íze, a tetején cafatokban és félig nyersen, mintha bőrből volna, valami szárnyasféle: *methagallinarius*, mondta rá büszkén Praxeasz (nocsak, nocsak, böködték egymást ismét a barátaink); egy *cenfelec* nevű mustár kandírozott gyümölcsből, de abban meg több volt a bors, mint a gyümölcs.” (Uo. 393–394.)

A vacsora részletes bemutatása más szerepeket is betölt: szemléletesen ábrázolja az eunuchok viselkedését, ismerteti gesztusaikat, szavaikat, érzékelteti az ételek ehetelenségét, és ezáltal megfordítja a kezdeti, nyilvánvalónak tekintett ellentétet a nyugati barbár élet és a faragatlan emberek, valamint János pap távol-keleti, tökéletes világa között. Itt, ahol a jövődöbéli János papot nevelik és szolgálják, a nevelő és szolgáló eunuchok ízlésükben, viselkedésükben barbárabbak a nyugatról érkezőknél. Mint a vacsora utáni beszélgetés során kiderül, a békés együttélés, a másság elfogadása, a különbségek tolerálása is csak látszat, amelyet megvető elutasításukat nehezen legyőzve tartanak csak fenn:

„– Amúgy mi egyebet is várhatnánk ezektől a szörnyektől? – sóhajtott nagyot Praxeasz, félrevonva Baudolinót egy sarokba, miközben a többi eunuch kíváncsi rikkantások közepette az utazók acélpengés kardjait vizsgálgatta.
– Szörnyektől? – kérdezte Baudolino színlelt gyanútlanossággal. – Úgy vettem észre, hogy itt mintha senki sem venné észre a mások torz furcsaságait.
– Biztosan egy közülük valóval beszélgettél – húzta gúnyos mosolyra Praxeasz az ajkát. – Évszázadok óta együtt élnek, megszokták egymást, és azért nem akarják észrevenni egymás furcsaságait, hogy a magukéről se kelljen tudomást venniük. Szörnyek ők, bizony, jobban hasonlítanak az állathoz, mint az emberhez, és szaporábbak a nyúlánál. Ilyen népet kell minenkünk kormányoznunk, méghozzá kíméletlen kézzel ám, nehogy az eretnekségtől elvakulva kölcsönösen kiirtsák egymást. Évszá-

zadokkal ezelőtt épp azért telepítette őket ide, országának mezsgyéjére János pap, hogy undok látványuk ne zavarja az alattvalóit, akik, nekem elhíheded, Baudolino úr, gyönyörű szép emberek.” (Uo. 394–395.)

A bőséges vacsorának ezek a képei a már idézett Bahtyin ama észrevételének helyességét is igazolják, amely szerint a lakmározási képek szorosan összefüggenek a halállal. Az ugyanebben a fejezetben helyet kapó másik evésjelenetben a helybéli hangulat, a lakosok életét kitöltő érzés hangsúlyozásán keresztül, szintén a halál árnya vetül a szereplőkre. Baudolinóéknak a Diakónusnál tett első látogatásán vendéglátójuk a már kóstolt bódító itallal, a *burq*-al kínálja őket és avas pereccel. A beszámoló a tizenkét napkeleti bölcs visszatérését áhító, hosszú évszázadok óta tartó várakozásról és a megavasodott perccel; a szavak a várakozás állandósulásáról, a folytonos készülődésről és a részegítő *burq*, olyan párhuzamai a beszédnek és az evés-ivásnak, amellyel a szöveg – benne pedig a Diakónus – a lehető legbeszédesebben fejezi ki az országot és vezetőjét jellemző tehetetlenséget, a fejlődésnek, haladásnak a hiányát, a teljes kilátástalanságot.

A regény múltjának ez az utolsó evésjelenete tehát már nem érvényesíti azt a lehetőséget, amelyet az étkezés mint a győzelem ünneplése, a világ legyőzésének jelképe ad. De nemcsak nem él ezzel a jelképpel, hanem meg is fordítja annak értelmét: itt is szoros összefüggésben áll a beszéd az étellel-itallal és a világ sorsának alakulásával, csak éppen nem diadalt jelez ez a kapcsolat, hanem vereséget, pusztulást. Az itt előrevetített és a későbbiekben bekövetkező vereség, hogy Pndapetzimet elpusztítják a támadó fehér hunok seregei, csak egyik, látványos változata a bukásnak. Az igazi kudarcot az jelenti, hogy Baudolinóék nemhogy tovább nem jutnak János pap országába, hanem még addigi eredményeiket is fel kell hogy adják, menekülniük kell, mégpedig visszafele. A beteljesületlenséget, a csalódottságot, a kiábrándultságot, amelyet a menekülésük után élnek majd át, a Diakónusnál tett első látogatáson elhangzó beszélgetés, az ott kínált étel-ital már előre jelzi. Hosszú vándorlásuknak legnagyobb sikere, a Pndapetzimbe való megérkezés nem egyéb, mint annak a helynek a megtalálása, ahol olyan lények élnek, akik hozzájuk hasonlóan sohasem látták mindazt, amiről hallottak: János pap csodálatos országát.

Az evés képeinek elemzése, az evésjelenetek regényben betöltött szerepeinek feltárása a következő konklúzióra vezet bennünket: az evés aktusa, valamint az ehhez kapcsolódó ételek, italok látványának, ízének, elkészítési módjának leírása egyik legalapvetőbb motívuma a szövegnek. A másik, ennél is nagyobb jelentőségű motívum a mesélés. A két elem, az elbeszélés és a táplálkozás motívuma, az előbbi elsődlegességének megtartásával, de együttes erővel, hasonló funkciókkal vesznek részt a cselekmény felépítésében, a szöveg értelmének kialakításában, kifejezésre juttatásában.

IRODALOM

- BAHTYIN, Mihail 1982. *Francois Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Ford.: Könczöl Csaba. Budapest: Európa.
- ECO, Umberto 1967. Pochi clamori tra la Bormida e il Tanaro. *L'Espresso*, 02. 19.
- ECO, Umberto 1988. *A rózsza neve*. Ford.: Barna Imre. Budapest: Árkádia.
- ECO, Umberto 1992. Il miracolo di san Baudolino. In *Il secondo diario minimo*. Milano: Bompiani. (Magyar kiadás: 1994. Szent Baudolino csodája. In *Bábeli beszélgetés. Minimálnapló*. Ford.: Barna Imre. Budapest: Európa.)
- ECO, Umberto 1999. *Kant és a kacsacsőrű emlős*. Ford.: Gál Judit. Budapest: Európa.
- ECO, Umberto 2003. *Baudolino*. Ford.: Barna Imre. Budapest: Európa.
- LILLI, Laura 2000. Con „Baudolino” Eco torna al romanzo. *La Repubblica*, 09. 11.
- PROPP, Vlagyimir Jakovlevics 2005. *A mese morfológiája*. Budapest: Osiris.